

Козловський В. В.
доктор філологічних наук,
професор кафедри германської філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РЕЦЕНЗІЯ¹

Категорія омонімії завжди є «вічним» викликом, що пояснює велику кількість публікацій на різних рівнях мовної структури. Відповідно, йшло накопичення фактологічного матеріалу, який чекав свого дослідника і сучасної методики аналізу. У спеціальній літературі дотепер відсутній цілісний, системний аналіз особливостей омонімії слів різних частин мови, а також внутрішньочастини мовної і міжчастини мовної граматичної омонімії. Праці багатьох лінгвістів відображають лише поодинокі характеристики, аспекти функціонування омонімічних одиниць, містять окремі спостереження за специфікою омонімічних відношень у їх семантичних структурах на лексичному, граматичному і синтаксичному рівнях.

Інтегральний аналіз омонімії робить працю С.В. Кійко актуальною та вагомим як для граматики німецької мови, так і теорії загального мовознавства завдяки новим знанням у галузі онтології омонімії та системній організації мови.

Наукова монографія С.В. Кійко (Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича) присвячена дослідженню омонімії як мовного та мовленнєвого явища в руслі синергетичної наукової парадигми на матеріалі німецької мови. Об'єктом дослідження виступають внутрішньомовні омоніми різних типів, а морфологічні, семантичні, структурні, синтаксичні особливості внутрішньомовних омонімів і системотворчі та синергетичні потенції омонімії як мовного і мовленнєвого явища складають предмет дослідження.

У монографії авторка зосереджує свою увагу на комплексному аналізі внутрішньомовної омонімії в німецькій мові та пропонує наступну структуру роботи: передмова, п'ять основних розділів, післямова, список використаних джерел, список лексикографічних джерел, список ілюстративних джерел і додатки.

У першому розділі «Теоретичні засади вивчення омонімії» наведено критичний аналіз історії дослідження внутрішньомовної омонімії, починаючи з праць античних філософів, і викладено теоретичні засади дослідження внутрішньомовної німецької омонімії як різновиду лінгвальної неоднозначності. С.В. Кійко не уникає дискусійних питань, зокрема, випадковості чи закономірності появи омонімії, причин збереження омонімів у мові й мовленні, співвідношення полісемії й омонімії, користі чи шкідливості цього мовного явища, причин і джерел появи омонімів, проблем симетрії й асиметрії в мові і мовленні тощо, а навпаки – загострює проблему. Оскільки омонімія – це явище, яке безпосередньо з'являється з факту неізоморфності плану вираження й плану змісту мови, то для визначення поняття «омонімія» авторка коротко наводить різні погляди на слово як основну одиницю мови, лексичне й граматичне значення слова, його семантичну і смислову структуру.

У роботі С.В. Кійко пропонує широке трактування омонімів як слів однієї і тієї ж мови в один і той же період її існування, які тотожні одне одному в плані вираження, проте відрізняються лексичною і/або граматичною семантикою. Це визначення дозволяє їй запропонувати власну класифікацію лексичних омонімів з урахуванням частини мовної належності омонімів, їх походження, функціональних характеристик, семантики й симетрично-асиметричних відношень між вказаними параметрами.

Другий розділ «Матеріал і методи дослідження» присвячено принципам організації вибірки різних типів омонімів – омографів, омофонів, оморфів тощо. Об'єм опрацьованого матеріалу: 7820 лексичних і лексикограматичних омонімів (3623 оморяди), 415 омофонів (190 оморядів), 6403 омонімічні аббревіатури, 99537 оморядів міжчастини мовних граматичних омонімів, загалом 417 223 оморяди, кожен з яких містить від двох до шести (а в аббревіатурах – від двох до сімдесяти восьми) компонентів свідчить про вагомий філологічний працю.

У третьому розділі «Омонімія в мові» описано місце омонімії як лексико-семантичного явища в словниковому складі сучасної німецької мови, кількісно та якісно проаналізовано різні підтипи омонімів, омографів та омофонів, визначено частини мовну приналежність лексичних омонімів і здійснено їх семантичну класифікацію за тематичними групами. Авторка детально вивчає причини та шляхи появи гомогенних і гетерогенних омонімів, простежує процес транспозиції власних назв в апелюванні як одного із засобів поповнення омонімного складу, аналізує мотиваційні зв'язки між компонентами омогруп та оморядів у мові й описує їхні системоутворюючу та саморегулюючу функції.

У четвертому розділі «Омонімія в мовленні» вирізнено основні засади текстової омонімії й розглянуто різні підходи до її тлумачення. Суцільна вибірка граматичних омонімів німецької мови слугує системному опису категорійного значення омонімії та формуванню повного реєстру моделей міжчастини мовних морфологічних омонімів німецької мови. Авторка критично розглянула існуючі інтерпретації синтаксичної омонімії в рамках основних методів синтаксичного аналізу речення й проаналізувала засоби породження асиметрії між формою і змістом на рівні синтаксису. Особлива заслуга С.В. Кійко полягає в проведенні класифікації різних видів неоднозначних висловлювань німецької мови й встановленні їх структурних особливостей.

П'ятий розділ «Синергетичні потенції омонімії як мовного і мовленнєвого явища» присвячено застосуванню основних принципів і концептів лінгвосинергетики до явища омонімії. Категорія омонімії знайшла свій опис у діахронії, а принципи семантичної диференціації омо-

¹Рецензія на монографію С.В. Кійко «Омонімія в мові і мовленні». – Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2014. – 544 с.

німів – у синхронії. Потрачено також когнітивні процеси, які визначають формування та розвиток семантики гомогенних омонімів. Авторка визначає статистичні закономірності розподілу міжчастининомовних омонімів та вирізняє функціональну трансорієнтацію як параметр самоорганізації мовної системи.

У роботі відібрано парадигму методів лінгвістичного аналізу, де основним у роботі є індуктивний метод, який визначив напрям дослідження від накопичення мовного матеріалу до його систематизації та встановлення закономірностей функціонування мовних одиниць. Відбір та аналіз омонімічних одиниць здійснено з використанням низки методів і прийомів: суцільної вибірки, аналізу дефініцій, систематизації та класифікації омонімічних одиниць на основі розроблених критеріїв і опозицій. Метод словникових дефініцій уможливив порівняння денотативних значень компонентів оморядів і встановлення відмінностей в їх семантиці. Метод компонентного аналізу дав змогу розкласти семантичну структуру на мінімальні значущі одиниці, виявити, чим зумовлене розходження семантики гомогенних омонімів. Психолінгвістичні методи дозволили виявити асоціації носіїв мови до певних омонімів і розглянути омонімію з погляду когнітивного оператора норми/відхилення від норми. Корпусний аналіз застосовано для опису явища текстового розширення мовної омонімії й встановлення частоти різних моделей синтаксичної неоднозначності.

У процесі дослідження використано кілька видів статистичного аналізу: кореляційний аналіз, критерій χ^2 (хі-квадрат), показник близькості W для дослідження збігів чи розходжень семантичних та стилістичних характеристик внутрішньомовних омонімів. Окрім того, використано прийоми структурного, словотвірного, семантичного та історико-етимологічного аналізу. Новим є застосування семантико-когнітивного аналізу для пояснення когнітивних процесів, які визначили формування та розвиток семантики гомогенних омонімів, і для поглибленого вивчення лексичної і граматичної семантики оморядів. Узагальнення та інтерпретацію результатів

спостережень здійснено в руслі синергетичної наукової парадигми.

Наукова новизна дослідження С.В. Кійко визначається потребами дослідження асистемних явищ у мові та мовленні, до яких належить омонімія. Вперше на широкому фактичному матеріалі цілісно і системно вирізняє основні проблеми внутрішньомовної омонімії різних класів слів, класифіковано матеріал за частининомовним статусом омонімів, встановлено особливості омонімії власних назв та абревіатур, простежено основні тенденції переходу слів з одного лексико-граматичного розряду до іншого стосовно кожної оморяди, проаналізовано різні випадки граматичної міжчастининомовної омонімії та описано явище розширення омонімії в мовленні. У роботі запропоновано низку нових засадничих підходів для розгляду внутрішньомовної омонімії в мові і мовленні. Зокрема, новим є трактування омонімії як динамічного явища в руслі синергетичного підходу до мови, що дозволяє створити цілісну концепцію омонімії, яка об'єднує дискретно-структурний та континуально-структурний принципи дослідження лінгвістичного об'єкта і дає всі підстави стверджувати, що властивості омонімії не стільки притаманні явищу самі по собі, скільки породжені умовами його існування, характером і способом становлення цих властивостей.

Критичний аналіз роботи, її наукова новизна, теоретична ґрунтовність та великий фактичний матеріал дає нам право вважати, що монографія С.В. Кійко, кандидата філологічних наук, доцента – завершене наукове дослідження, виконане на актуальну тему, вирізняється науковою новизною, практичною цінністю та містить вагомий та ґрунтовний висновок. Викладений у монографії матеріал свідчить про глибину обізнаності авторки з новітніми підходами до тлумачення омонімії як мовного, так і мовленнєвого явища, володіння методами і прийомами лінгвістичного аналізу. Перспективним вважаємо дослідження омонімії в авторському тексті.

Монографія буде корисною для фахівців, дослідників, студентів та широкого філологічного загалу.